

TRI SIMPOZIJUMA

Činjenica da su, od avgusta do oktobra ove godine, održana tri filozofsko-sociološka simpozijuma, sama za sebe ne mora da zvuči ohrabrujuće. Ipak, mada ni jedan od ovih naučnih skupova neće ostati u sećanju „kao epohalan”, utisak je da započinje buđenje naše društvene nauke, u kojoj su (u bolja vremena) bliži kontakti i razvijenija saradnja među filozofima i sociolozima predstavljali osnov za ostvarivanje vrednijih rezultata.

Ako su naučni skupovi: Filozofija i sociologija, u okviru Dana Ante Fiamenga, „Odnos liberalnih i socijalističkih ideja i pokreta na tlu Jugoslavije” i „Filozofija, vrednosti, svet”, održani u Komiži, Beogradu i Zagrebu, doprineli oživljavanju atmosfere dijaloga — njihov značaj za našu društvenu teoriju ipak neće biti mali.

1.

Komiža na ostrvu Visu, bila je, od 25. do 29. avgusta, mesto na Jadranu u kome je boravilo najviše posetilaca sa naučnim i akademskim zvanjima. Više od stotinu filozofa, sociologa, politologa, kao i studenata iz Zagreba, Beograda, Splita, Ljubljane, Skoplja, Rijeke i Niša, okupilo se na „Danima Ante Fiamenga” da porazgovaraju o temi kojom se čitavog života bavio i jedan od osnivača naše sociologije: o odnosu filozofije i sociologije. Simpozijum su zajednički organizovali Filozofsko, Sociološko i Politološko društvo Hrvatske.

Prvog dana skupa Ljubomir Tadić je pričao o svom druženju s Fiamengom, u vreme kada su zajedno bili u redakciji sarajevskog časopisa *Pregled*. O vremenu koje je istaknuti sociolog proveo u Zagrebu govorio je Rudi Supek. Božidar Jakšić je, kao jedan od prvih Fiamengovih studenata pričao o njegovom pedagoškom radu, a Petar Lađević je ukazao na neke njegove napomene o odnosu filozofije i sociologije.

„Pravi” rad započeo je sutradan referatom Zarka Puhovskog „Filozofija kao problem sociologije”. Iako je Puhovski govorio, dakle, o jednom specifičnom aspektu odnosa dve discipline, kritičke primedbe i dopune u diskusiji, kretale su

se više u okviru tradicionalne problematike filozofskog utemeljenja sociologije — zbog čega je, već na početku, ostao utisak nedovoljnog razumevanja.

Nikola Skledar govorio je o, ontologijsko-gnoseologijskim pretpostavkama predmeta sociologije, a u popodnevnom terminu Vjekoslav Afrić je referatom: „Filozofija, hermeneutika i sociologija” pokrenuo raspravu o mestu hermeneutike u društvenim istraživanjima, pri čemu su došle do izražaja neke razlike između učesnika u diskusiji u shvatanju same hermeneutike (recimo: kao metode ili meta-teorije). Na različite načine je izgovorena primedba: da se o hermeneutici ne može ozbiljno razgovarati, ako se zanemari njena veza s fenomenološkom tradicijom, dakle, ako se ona ne postavi u kontekst zahteva za „radikalnim obrtom” u mišljenju, koji se kod Hajdegera javlja pre svega pod Huserlovim uticajem.

O ulozi eksperimenta u sociologiji govorio je Miroslav Jelik, pokušavajući da, često kritikovanom metodu obezbedi „pravo opstanka” u okviru društvene teorije. Zaključeno je da je za svaku teoriju eksperiment „dobro prizemljenje”, naime: da svaka teorija treba da bude u stanju da u sebe uključi (ili na neki drugi način uverljivo objasni) rezultate dobijene eksperimentom. O posebnom problemu mogućnosti izvođenja „velikih” (i „malih”) eksperimenata u sociologiji diskutovao je Ivan Kuvačić — i tako izazvao kritiku Vesne Pešić koja mu je zamerila zbog zadovoljavanja s „malim” eksperimentima.

Benjamin Čulig je u svom referatu, polazeći od Rajhenbaha, pokušao da pruži jedno samostalno viđenje odnosa filozofije i sociologije, ali se činilo da je za takav posao, u ovom trenutku, bio nedovoljno pripremljen.

Rad skupa završen je referatom Miladina Životića: „Promena u mišljenju i mišljenje promene sveta”, a zanimljiva diskusija o iznetim tezama produžila se i izvan predviđenog vremena. Posebna pažnja je posvećena omladinskim pokretima kao prvim nagoveštajima jedne radikalne promene u mišljenju i revolucije na planu međuljudskih komunikacija. Slobodan Drakulić je, kao dobar poznavalac ovih pokreta, ukazao na njihovu nekoherentnost, zaključivši da su humanističke ideje karakteristične samo za pojedine grupe.

Vrednost i plodnost jednog simpozijuma zavisi pre svega od vrednosti referata i plodnosti diskusija. Utisak o skupu u Komiži verovatno bi bio povoljniji da su na simpozijum došli i pojedini (naročito zagrebački) filozofi i sociolozi

čiji je doprinos raspravljanju problema odnosa filozofije i sociologije, u poslednjih dvadesetak godina, bio itekako veliki.

2.

Rasprave o odnosu liberalizma i socijalizma uvek su aktuelne, jer je reč o idejama koje su oblikovale našu epohu. Još od polemika između Vladimira Jovanovića i Svevozara Markovića, ova diskusija vođena je i na našem tlu. Trodnevni razgovori na Tari (pre desetak godina) predstavljali su prvi pokušaj u posleratnoj Jugoslaviji da se otvoreno, kritički i bez predrasuda govori o sličnostima i razlikama između liberalnih i socijalističkih ideja. U međuvremenu događaji u svetu i kod nas učinili su ovu temu ponovo aktuelnom. Na to je ukazao Dragoljub Mićunović u uvodnom izlaganju na simpozijumu „Odnos liberalnih i socijalističkih ideja i pokreta na tlu Jugoslavije”, koji je, u organizaciji Centra za filozofiju i društvenu teoriju Instituta društvenih nauka u Beogradu, Sociološkog društva Srbije i Sekcije za proučavanje društvenih pokreta Sociološkog društva Hrvatske, održan od 6. do 8. oktobra u Studentskom kulturnom centru u Beogradu.

Ambiciozno zamišljen skup privukao je pažnju Beograđana. Mesto za sedenje bilo je teško naći naročito u jutarnjim terminima.

Simpozijum je započeo teorijskim razmatranjima o opštem odnosu liberalnih i socijalističkih ideja. Diskusija o referatima Dragoljuba Mićunovića: „Pokušaj rekonstrukcije idejnih izvora liberalizma i socijalizma”, i Ljubomira Tadića: „Legitimnost i legalnost” produžila se i u podne. I dok je Mićunović promišljanjem osnovnih kategorija liberalne misli: jednakosti i slobode, kao i ideje ljudske emancipacije koja bi trebalo da „razreši tenziju između slobode i jednakosti”, „ukidanjem vlasti i vlasništva”, pokušao da ukaze na tačke sukobljavanja liberalizma i socijalizma, naglašavajući da kao zajednička pretpostavka i dalje ostaje autoritet razuma, poverenje u racionalnost i verovanje u progres. Tadić je kritikom Kelsena i Radbruha s jedne i Vebera s druge strane, pokazao kako je pozni liberalizam, napuštajući tradiciju revolucije i demokracije, upravo taj „ratio” — sužavajući ga na „uslove rentabilnosti i kalkulaciju, kvantitet i funkciju” — sunovratio u iracionalnost.

U referatu: „O opštem odnosu liberalizma, konzervatizma i socijalizma” Todor Kuljić se bavio, pre svega, razmatranjem pojma „neprijatelja” i načinom na koji su ovim terminom konzervativno buržoaske, liberalne i socijalističke ideo-

logije označavale one druge. Ostalo je nejasno da li Kuljić za razliku od kritike izjednačavanja liberalizma i socijalizma sa stanovišta buržoaskog konzervativizma (i fašizma), kao i konzervativizma i socijalizma sa stanovišta liberalizma — smatra ispravnim izjednačavanje konzervativizma i liberalizma sa stanovišta socijalizma? Tim pre što navodi Markuzeove i Horkhajmerove stavove da se liberalni poredak neizbežno razvija ka totalitarizmu (kao i tvrdnju da liberalizam i fašizam izrastaju na istom tlu). Naime, ako bi ovo trebalo da predstavlja neko opravdanje za izjednačavanje liberalizma i fašizma od strane Kominterne — moralo bi da se naglasi da Markuze takođe pokazuje na koji način „boljševizam” (i ne samo u praksi SSSR) vodi ka totalitarizmu, pri čemu je njegova srodnost sa fašizmom daleko veća od liberalističke. Ovo, međutim, Kuljić ne pokazuje.

Najobimnijim, najzanimljivijim i, po mnogo čemu, najboljim referatom započeo je drugi dan simpozijuma. Reč je o referatu: „Stranački pluralizam ili stranački monizam. Posleratni razvoj Jugoslavije od 1945. do 1948.” Ovaj briljantni tekst od 130 stranica koji su zajednički napravili Kosta Čavoški i Vojslav Koštunica bio je (kao i ostali referati) umnožen i podeljen učesnicima pre početka simpozijuma. Rekonstruišući dijalog između liberalne i jedne, u osnovi boljševičke, varijante komunističke ideje u posleratnoj Jugoslaviji, Čavoški i Koštunica su uspeli ne samo da prikažu evoluciju od političkog pluralizma do stranačkog monizma, već i da na osnovu ovoga postave mnoga principijelna pitanja o odnosu liberalizma i socijalizma. Prvi deo rada predstavlja opšta razmatranja o karakteru političkih stranaka i stranačkog sistema u Jugoslaviji od 1945. do 1948. Drugi deo prikazuje preobražaj stranačkog sistema (stranački pluralizam tokom rata; opozicija izvan i unutar Narodnog fronta). Treći deo se bavi sredstvima borbe protivničkih strana (Komunističke partije i građanskih stranaka). Dočaravajući proces eliminacije ili asimilacije građanskih stranaka od strane Komunističke partije, autori su pokazali kako ovaj proces proističe iz principijelno različitih shvatanja demokratije, stranaka i parlamentarizma. Nametnulo se i poređenje sa sličnim procesima u istočnoevropskim zemljama.

Zanimljiva je bila primedba u diskusiji Dragoljuba Mićunovića, koji je pokazao da su, na osnovu dogovora u Jalti (po kome su sve socijalističke države nastale posle rata morale da priznaju demokratska prava građanskim partijama, kao što je za uzvrat u svim zapadnoevropskim zemljama rad Komunističke partije morao da se legalizuje) socijalističke zemlje morale da se konstituišu kao višepartijske (iako naravno sa dominirajućom ulogom Komunističke partije).

Referat Svetozara Stojanovića: „Ideologija i istorija”, koji se bavio nekim razmatranjima o sukobu na književnoj levlci, dobro se uklopio u atmosferu drugog dana skupa. Pokazujući da danas postoji „dvostruka situacija” u shvatanju sukoba na književnoj levlci, pri čemu se tvrdi da su intelektualci koji su se suprotstavljali programu partijske književnosti imali „umetničko” ali ne i „istorijsko” pravo (što se pravda potrebom za jedinstvom u partiji u okolnostima predstojećeg svetskog rata), Svetozar Stojanović pokušava da razbije ovu ideološku konstrukciju, zahtevajući da se u kritici partijske ideologije, za vreme sukoba na književnoj levlci, ide do kraja. Uz mnogo citata i komentara Stojanović ubedljivo pokazuje vezu ove ideološke pozicije sa staljinističkim uzorom.

Kao istoričar Veselin Đuretić je dao svoj doprinos osvetljavanju ovog perioda naše istorije.

O povezanosti borbe za nacionalno oslobođenje s pojavom socijalističkih i liberalnih ideja na našem tlu, govorili su Latinka Perović i Slavko Miloslavlevski, u svojim referatima: „Srpsko društvo u vreme pojave socijalističkih ideja. Prva kritika liberalizma” i „VMRO: razvitak prema socijalizmu i prema fašizmu”. Prilog diskusiji o socijalizmu i liberalizmu na našem tlu, dali su, poslednjeg dana simpozijuma, Božidar Jakšić, koji je govorio o Balkanu u vizijama srpskih socijalista, i Janko Prunk koji nas je upoznao sa delovanjem Slovenačkih hrišćanskih socijalista od 1919. do 1943. Poslednji referat podneo je Predrag Palavestra, a simpozijum je završen opštom raspravom o današnjem stanju odnosa liberalizma i socijalizma, naročito u kontekstu četrdesetogodišnje socijalističke prakse u Jugoslaviji. Opšti je zaključak da je za izgradnju socijalizma neophodno početi od demokratije i građanskih sloboda, naime: da socijalizam koji ne prisvaja ova dostignuća građanskog sistema nužno vodi ka totalitarizmu, odstupajući tako od osnovnih ideja na kojima niče.

3.

Simpozijum „Filozofija, vrednosti, svet” organizovalo je Filozofsko društvo Hrvatske 15. oktobra na Filozofskom fakultetu u Zagrebu.

Za razliku od prethodna dva simpozijuma, na ovome nije bilo vremena za diskusije. Veliki broj referata, koji su, kao što samo tema dozvoljava, pokrivali široku oblast, zahtevali su od slušalaca posebnu koncentraciju (što je bilo teško postići ne samo zbog broja referata, već i zbog izuzetno hladne prostorije u kojoj se simpozijum održavao).

Bolji utisak ostavili su prepodnevni referenti Miladin Životić, Marija Brida, Branko Bošnjak, Gajo Petrović i Milorad Belandžić. Naročito je zanimljivo govorio Gajo Petrović o mitu i utopiji nastavljajući tako diskusiju koja, u marksističkoj literaturi, traje gotovo pola veka.

U poslepodnevnom terminu pažnju su privukli referati Miroslava Prokopijevića, Lina Veljaka i Nenada Mišćevića (koji je kao predsednik Filozofskog društva Hrvatske) predsedavao skupu. Govoreći o „Aristotelovom paradoksu”, naime o problemu cirkularnosti u određenju osnovnih filozofskih kategorija, Mišćević je pokrenuo zanimljivu raspravu s Bošnjakom i Barbarićem, koja usled nedostatka vremena nije mogla da se razvije.

Organizovano je i drugarsko veče — ni malo zanemarljiv oblik upoznavanja i saradnje. Treba verovati da će se, dogovor i razmene mišljenja, kako s ovog tako i s prethodna dva simpozijuma, odraziti i na kvalitet i plodnost narednih skupova.

